

KERTINĚ PARAŠTĚ

Baltijos valstybės — didysis išbandymas

Pačiamo naujausiam žurnalui *Foreign Affairs* numeryje (Sėptėmberis/Oktobris 1994) randame Švedijos ministro pirmininko Carl Bildt straipsnį „The Baltic Litmus Test“. Straipsnyje kalbama apie Baltijos valstybes su didele simpatija. Jis vertas dėmesio. Su juo mintimis skaitytoja trumpai supažindinsime. Jį perskaityti darosi gaila, kad kaip tik prieš savaitę Švedijoje įvykusiame rinkimuose balsuotojai atstatė Bildt vadovaujamą koalicinę vyriausybę.

Bildt pažymi, kad Europos saugumo klausimų svarstybose dėmesys krypta į Balkanus. Jis tačiau mano, kad tie klausimai, kurie Vakarams iškyla Baltijos jūros krantuose, yra lygiai svarbūs. Puse šimtmečio sovietų imperija naudojo savo geopolitinę jėgą, giliai įsiveržusi centrinėje Europoje ir Balkanuose. Jos grėsmė Vakarami galėjo būti daugelyje vietų. Šiuo metu Rusija teturi bendras ribas su Vakarų Europa tik su Skandinavijos ir Baltijos valstybėmis. Rusijos politika Baltijos valstybių atžvilgiu bus tiesiog litmuo popieriaus tyrimas tos politikos naujai kryptčiai. Būsimieji santykiai ir kylančios problemos išbandys trejopai dabar besivystančius Vakarų bendro saugumo rėmus. Pirma, Rusijos elgsena su Baltijos valstybėmis parodys, kiek gilus yra Rusijos įsipareigojimas tarptautinėms normoms ir principams. Jei Rusija pilnai priims Baltijos valstybių neriklausomybę ir gerbs jų teises, tada bus galima pripažinti, kad Rusija įsijungė į pasaulio valstybių šeimą. Jei Rusija keltų abejones apie Baltijos valstybių suverenumą arba knistų po jų nepriklausomybės pamatais, tai būtų signalas, kad Rusija vėl tampa pavojus tarptautinei santvarkai. Antra, Europos sąjungos nusistatymas Baltijos šalių atžvilgiu matuos jos galią siekti integracijos, tuo pačiu metu grindžiant darbingus ryšius su Rusija. Trečia, Estijos, Latvijos ir Lietuvos saugumo rūpesčiai išbandys Jungtinių Amerikos Valstybių paruoštą ir pajėgumą įtaigauti Baltijos politiką ir prisidėti prie Vidurio ir Rytų Europos saugumo. Vakarų įtikimamas buvo sunkiai išbandytas Balkanuose, ir, pasak Bildt, jam būtų keliamas net sunkesnis iššūkis Baltijos srityje, jei Rusijos ir trijų Baltijos

valstybių santykiuose nebūtų
pasiektas stabilumas.

Bilds patberžia, kad įvykiai Baltijos valstybėse jau du kartus šiam šimtmečyje ženklino didelius pasikeitimus Europoje ir Sovietų Sąjungoje. Molotovo ir Ribbentropo paktas 1939 metais paleido karo skalikus, o 1988 metų dainuojanti revoliucija (daug anksčiau negu grįžanti Berlyno siena) aiškiai signalizavo, kad Sovietų Sąjunga yra iš vidaus. Šitokią istoriją turint omeny, buvo visai logiška, kad rusai bandytų atsukti laikrodį kaip tik Baltijos valstybėse. Bilds sako, kad nors Vilniaus ir Rygos žudynių planuotojai dar neatskleisti, tačiau verta pastebėti, kad daug veidų, kuriuos matėme ten 1991-ųjų metų sausio mėnesį, vėl buvo matomi šalia Ruslano Chašbulatovo ir Aleksandro Rucko Rusijos Baltuosiuose Rūmuose 1993 metų spalio mėnesį.

Dažnai istorikai ir politinių mokslų specialistai sumeta tris Baltijos valstybes krūvon su visom kitom buvusiom Sovietų Sąjungos respublikom. Bildė teigia, kad tai yra giliai neteisinga — ne tik istoriškai, bet ir tarptautinės teisės požiūriu. Šios trys valstybės prieš 1940-uosius metus buvo nepriklausomos. Baltijos valstybės buvo Tautų Lygos narės su lygiai tokiais pačiomis teisėmis kaip Lenkija ar Portugalija. Bet jos vienintelės negavo progos atstatyti savo nepriklausomybę. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus, ne taip, kaip kitos okupuotos valstybės tais baisiais metais. Dešimty tūkstančių baltų prarado savo gyvybes partizaniniuose karuose prieš sovietinius okupantus. Apie šiuos karus ir dabar pasaulis dar mažai žino. Vakarami neturėjo efektyvių būdų trims Baltijos valstybėms padėti, išskyrus retkarčiais pasakydami, kad jie nepripažįsta jų okupacijos. Tas gestas, ko gero, turėjo didesnes moralines implikacijas ir politines išdavas, negu tuo metu buvo manoma.

**Trys Baltijos valstybės įstengė
atsiplėšti nuo Sovietų Sąjungos
dar prieš jai sukrintant. Jos sto-
vėjo prieš didžiules negandas.
Tiesiog neįmanoma aprašyti eko-
nominį, visuomeninį ir moralinį
sunaikinimą, kuris buvo dešimt-
mečių okupacijos ir komunistų**

(Nukelta i 2 psl.)

Baltojo žirgo klajonė

Kazimiero Barėno knyga „Pati apatinė pakopa“

REGIMANTAS TAMOŠAITIS

• Kazimieras Barėnas. PATI PASKUTINĖ PAKOPA. Novelės. Aplankas Kęstučio Kizevičiaus. Chicago: Algimanto Mackaus Knygų leidimo fondas, 1992. Spaudė Mykolo Morkūno spaustuvė Čikagoje. Knyga kietais viršeliais, su aplanku. 243 puslapiai. Tiražas — 600 egzempliorių. Krai — 12 dolerių. Gaunama „Drauge“.

Būna tokių knygų, kurias skaitdamas netikėtai prisimeni tą paprastą tiesą, kad literatūra visų pirma yra meno rūšis, ir kad kaip menas ji teikia skaitytojui malonumą bei džiaugsmą.

Tokios šiaip retos knygos pramuša teorinį literatūros kritikos sąmonės šarvą ir leidžia pajusti gyvo meninio žodžio pulsą bei grožį. Tekstas pasireiškia akivaizdžia savaimine verte, ir tuomet nėra reikalo kompensuoti jo kokybę, atrodinėjęt jame įmantrių prasmų kodus, giliamintiškias tiesas, aiškinti jo svarbą pagal apriorines schemas, kurios paprastai gimsta ir sukasi paties kritiko galvoje. Norint kūrinių suprasti, nebūtina jų paversti intertekstualinių funkcijų konglomeratu, grindžiant jo suvokimą tuo, kas yra anapus ar virš teksto.

Vykusio kūrinio „gyvybinės šerdis“ iki galo neišaiškinęs net griežčiausia struktūralinė vivisekcija, nes meninis tekstas nors ir skleidžiasi per sinchronizaciją, kartu ji ir pranakosta, kadangi tekstas turi ne tik uždrausti struktūrinį aspektą, bet ir genetinį – kilmės, kūrimosi, kūrybos kaip raikškos laisvės momentą, išvengiantį struktūrinio determinizmo rėmų.

Isaiah Berlin yra rašęs, kad visuomenė ir žmogus yra laisvi, kol turi bent kokį iracionalumą likuti. Taip ir menas yra menas tol, kol jame išlieka bent kiek analitinėms procedūroms nepasiduodančios paslaptys. Meno kūrinio elementai tarytum kildina savotišką holistinę aurą, kuri nesuvedama nei į tų elementų formalius ryšius, nei į intertekstualinius santykius. Tokiu atveju patikimiausias kūrinio supratimo būdas – žinganis link jo konkretybės. Tai yra teksto stilistika plačiaja prasme.

Teksto skaitymas — lyg ir kūrybinio akto pakartojimas, kai žodis matomas ir kaip turintis genetinio substancionalumo, ir sisteminio funkcionalumo (kažkas panašaus į jakobsoniškojo

stybių • Kazimiero
idlauskio „Svarstybos
Vitalijos Bogutaitės
palikimas • Vytauto

selekcijas ir kompozīcijas princips (abi puses). Tekstē atsiradusī žodī „pagauna” teksto struktūra, bet jame lieka pirminis iracionalumo pēdsakas, nykstantis ikistruktūrīnēje kūrējo sāmonēs gelmēje.

Šios gal painokos mintys kilo perskaitysi Kazimiero Barėno knygą *Pati apatinė pakopa*, kurią sudaro viena apysaka ir aštuonios novelės. Autorius man pasirodė besas tikras „žodžio meistras“, t. y. toks menininkas, kuris sugeba minimaliausiomis priemonėmis pasiekti didžiausią įtaigumo. Jo knygoje svarbiausia reikšmė tenka ne abstrakčių idėjų klodams, bet smulkiausiame, pirminiam elementui – žodžiui, kuris, atrodo, kiekvieno atveju yra savitas, nepamainomas, vienintelis – kaip eilėraštyje. Ir būtent „iš apačios“, per žodžių audinį čia nušvintusi visi prasmių laukai, spontaniškai išnyra nepriprinės kūrinų prasmės. Nuo modernių laikų kritika žiūrėjo į rašytoją kaip į didelį gudruolį, siekiantį per fabulos ir lingvistinės medžiagos konkretybę primesti visuomenei kažkokias išankstines tiesas, jam svarbias idėjas. Tad kritiko profesinės garbės uždavinys buvo demaskuoti tą gudruolį, atskleisti ne tik jo užmačius bei jo idėjų kraite, bet ir išaiškinti tų idėjų gan proziškai prigimtį. „Įtarumo amžius“ prasidėjo 19-ame šimtmetyje. Prisiminkime Freud'ą, Marx'ą ir kitus. Dabar žymų grįžimas prie paties teksto, ir tai ypač naudinga, kai būna kuo pasižiūrgti, kaip Kazimiero Barėno atveju.

Perskaitys Barėno knyga, mėginau surasti daugiau žinių apie autorių (visgi norisi atspėti, kodėl jis taip rašo). Ir žinoma, 1982 metų *Lietuvių literatūros istorijoje* apie jį, kaip ir apie Marių Katiliškį, nėra nė žodžio, o *Lietuvių egzodo literatūroje* rašytojas charakterizuojamas įprastu komparatyvistiniu, „tautologiniu“ metodu — lyginant jį su Gogoliu, Čechovu, kuriuos reikėtų lyginti dar su kažkuo, *ad infinitum*. Net užsiminta apie „proletariškumą“ (prisimenu šio apibūdinimo sukelta lengvą šurmulį JAV lietuvių laikraščiuose), nors darbininkų gyvenimo tematika tik formaliai teprinėma proletarinę literatūrą, kadangi pastarajai būtina visiems žinoma ideologinė angažuotė, o Barėno personažas geriausiai atveju būtų „oportunistas“, kaip juos vadino marksistai, apimti klasių kovos bei pasaulio keitimo, „visuomenės inžinerijos“ manijos. Jei darbininkas, tai dar ne proletaras: kitaip net ir Marius Katiliškis bei Eduardo Cinzo knygos proletariškumu turėtų pranokti patį Bertolt Brecht.

Barėno personažas atsiskleidžia ne tam tikros socialinės kategorijos sąlygomis, bet pirmiausia kaip psichologinis subjektas, veikiantis individualios gyvenimo patirties pagrindu. Pirmoje vietoje ne aplinkos akcija, bet subjekto reakcija

Romualdas Rakauskas
(Kaunas)

Rudienio gėlės

Dvidešimt trečioji kasmetinė Lietuvių fotografijos paroda Čikagoje bus atidaryta šių metų spalio 28 dieną Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, kur ji vyks iki lapkričio 6 dienos.

grandinė, kaip savaime vertingas aprašymo objektas. Novelių tematika liudytų lyg ir apibendrinimą personažų tipų: senstantys išeiviai svetimoje šalyje, gyvenimo pabaigoje patiriantys akistatą su savo likimu. Tačiau kiekvieno personažo primities savybės ir asmeninė patirtis sukuria juose kažkokių keistų ypatybių, unikalų charakterių bruožų, kartais net patologinių regresyvių psichikų būna dangaus karalystė. Ne aš pažėdaujam jam tą karalystę: kunigas šitaip linkėjo, bet tai turbūt net ir nesvarbu. Daug svarbiau, man rodos, kad vis dėlto susidarė būrelis, kuris žygiavo paskui karstą, nes Katėnas buvo miręs ir palaidotas prieš būrį metų [...] Ant karsto duobėje krinantieji grumstai išskirstė mus. Jurgis Katėnas baigtas" (11).

kos permaining, kurios padaro juos savotiškais „žymėtai atomais“. Tas idiosinkratinis fiksavimas leidžia autoriui glaudiai sekti jų paskutiniuosius dvasinės trajektorijos virpesius: metodus, kažkuo primenantis Zola, Flaubert tradiciją. Visgi tai nėra pozytyvizmo psichopatologinis ar biologinio determinizmo metodas.

Barėno personažų idiosinkrati-

jos labai įtikinamos, psichologiškai motyvuotos gyvenimo patirties retrospektyvomis. Kadangi personažų situacija dažniausiai yra finalinė – senas ir pavargęs, jau beveik žengiantis į amžinybę – joje natūraliai susikuria retrospektyvaus ir ciklinio laiko semantika. Personažas žvelgia į praeitį, nes ateities jau nebėliko, ir tuo pačiu jo elgesyje ima atsirasti kažkokių „grįžimo at-
Kūrinio eiga lyg ir stereotipiška: į pabėgėlių sovylką puikiais juodberniais kinkytų vežimų įdar-
da savim patenkintas buvęs bur-
mistras, ilgainiui jis netenka savo žirgų, prestižo, žmonos, pa-
galiaui, tapęs trikotažo fabriko
juodaudarbiu, atsiduria „pačioje
apatinėje pakopoje“. Apgauls ir
niekšybių keliu susikurtą garbę
sunaikina rūstaus gyvenimo
išbandymas.

vaikystę" požymių, pasireiškiančių keistais polinkiais, kaip fetišizmas, niekniekių kolekcionavimas ir pan. Šioje praeities ir dabarties sandūroje bei susi-

Pirmas simptomas lyg ir nežymus, nieko nereiškiantis kurizmas: pietaudamas su savo Onute, Katėnas pastebi ant kiaušinio antspaudėlį: „pagaminta Danijoje“. Tai jam primena Lietuvą, sukelia pasididžiavimą buvusio ekonominė tėvynės galia: „Mes gi lietuviai tikrai matinom anglus!“ (39). Retikstijai įėjimai be abe-

Personazo akistata su praėjusių laikų — tai viso jo gyvenimo ir asmens galutinis įvertinimas, galutinis nuosprendis, po kurio jokių korektūrų nebegli būti. Apysaka „Pati apatinė pakopa“ tiesiog ir prasideda personazo mirties konstatavimu, ir ši mirtis yra dviguba — moralinė ir fizinė: „JURGIS KATĖNAS, vargšas, mirė, ir jį palaidojom mes, tas mažas būrelis, ir tegul

nui priminē vaikystē, kai del-
gi kaltēs avis nusilaužē kojā ir
buvo suvalgotā (savaiminē sin-
bolinē implikacija). Toliau
kolekcijā papildō etiketē su baltu
arkliu, ženklinanti jau ne degti-
nēs buteli, bet tūrētus žirgus. Gal-
tai ir Lietuvas valstybės užuomi-
na (atgarsis). Kita etiketē – su-
juodu ir baltu šuniuku. Baltas
šuniukas Katenui atrodo blogas
– primena kažką nemalonaus,
užtat juodas – savas.

Popiereliai Katėnui tampa ir politinio nusistatymo ženklais. „Ne, jis Palioniai nepritarė. Tamsią masę ne tik gali, bet ir turi valdyti išrinktieji. Po to pasikalbėjimo jis tyčia pradėjo pirkti Pietų Afrikos apelsinus ir obuolius ir papildinėti savo rinkinį popierėliais, į kuriuos vyniojami tie vaisiai“ (63). Tuo jis palaiko apartheid'o politiką bei ekonomiką.

Taip Katėno sąmonė patenka į iliuzinio ženkly pasaulio spąstus, nuo šiol visą jo dvasią ima valdyti etiketės – jose, pasirodo, besąsūdikuotos visos Katėno gyvenimas. Taip šio personažo praeities fantomai pradeda teikti idiosinkratinį pavaldą jo likimui, įgyjančiam ženklintų popierielių išraišką. Ir pats jų kolek-

cionavimas, nekalbant jau apie tikrovės pakeitimą ženklais, yra nebesveikos, fetišizuojančios sąmonės reiškinys. Toks žaidimas rodo psichinį regresą, senatvinį infantilizmą. Kartu tai lyginoras nusimstė kažką sunkaus, ištumti iš savo sąmonės į simbolių sferą, bet iš ten viskas bumerangų grįžta atgal, su daug stipresne energija, nes moraliskai ir protiskai palūžusi dvasia šiai negailestingai ženklų viešpatijai nebepajėgia priešintis. Subjektas lyg praranda save, jo „as“ subyra į ženklų pandemionumą, kurio referentinis turinys yra praeities laike įvykę ir fatališkai nebepakeičiami personažų veiksmai.

Tačiau čia, kaip ir Ferdinand
Saussure-Jacques Lacan lingvisti-
nio ir psichoanalitinio struktū-
ralizmo tradicijoje, ima veikti ne
tik genetinis-referentinis ženklo
aspektas (ryšys su praeitimi ir

(Nukelta i 2 psl.)

Šiame numeryje:

Svedijos premjero rūpestis dėl Baltijos valstybių • Kazimiero Barėno naujausias novelių rinkinys • Kazio Šidlausko „Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais“ • Vitalijos Bogutaitės eilėraščiai • A. a. Vytauto Vardžio minties palikimas • Vytauto Volerto apsakymas

Baltojo žirgo klajonė

(Atkelta iš 1 psl.)

tikrove), bet sinchroninio binarizmo principas: ir ženklai, ir semiotinė beprotybės pasinėrusi sąmonė tampa opozicijų kovos lauku; pozityvios konotacijos neišvengiamai išsiskiria ir negatyvios. Jei yra malonių etikečių, tai būtinai bus ir nemalonių. Juk net toje pačioje etiketėje gali susitikti priešingybės — ir juodas, ir baltas šuniukas. Ženkliai grėsimingi ne tik dėl to, kad jie užvaldo žmogaus protą, bet ir todėl, kad jie gali būti baisūs savaime, susiję su itin slegiančiais prisiminimais.

Iš to mistinio kiaušinio, *ex ovo*, iš „pirmojo suvenyro“ veikėjas netyčia ištraukė visą savo sausurę išskai manicheistiškai struktūruotą praeitį, į dabarties tašką sutelkė savo nelemtą likimą, kuris jau dekonstruojasi ir jau greitai sutriuškina patį savo kūrėją, blogojo likimo kalvį. Ženklių sistema virtęs gyvenimas atsigręžia prieš žmogų kaip sušvetimėjusi, naikinanti jėga. Kiaušinis žymi vaikystę, tą pradžią, kai jau buvo atitrūkę nuo sąžinės, nuo žmogiškosios asmenybės gelmių. Toliau naujos pasaulio viskas pradėjo vystytis lyg savaime, kol visa tai virto bedvase, nuo žmogaus atitrūkusia, bet jį naikinančia ženklų sistema.

Taigi personažas, *tyčia* perkančias apartheid'o apelsinus, kartą *netyčia* nusiperka apelsinų iš Izraelio ir pamato ant jų šešėlių kampės žvaigždės atspaudą. Šis ženklas ištraukia iš tamsiausio Katėno atminties užkaborių gryną baime tapusius prisiminimus apie Kacų šeimos įdavimą gestapui. Štai vidinis personažo monologas, kuriame įtaigiai perteikta karštilgiškai šokinėjanti mintis su vos juntama autorine ironija: „Tardytojai pasvilino tėvams panages ir išlipinoję sveikus dantis: kur duklė, kur išsiuntė Mira? Gal daktaras ir jo žmona nebūtų susilaukę kankinių, jei ne Katėno įsakmus pranešimas: slapstosi tėvas, motina ir duklė, tokio didumo jų šeima, tai panagėse ir dantys ir ieškojo tos trečiosios kruopštūs tardytojai, sąžiningai tikėdamai, kad kulka reikia sunaudoti, kam ji skirta. O jeigu ta Mira dabar atsisauktų iš Izraelio? Turbūt kur nors bylose įsegtas gelsta popieriaus lapelis su Katėno parašu apie Kacų slapvatę [...] Ir ateitų policija prie fabriko vartų klausiti, ar dirba toks Katėnas, Jurgis, sūnus Jurgio, burmistras 1941-1944 metais? Prašau su mumis!“ (65-66).

Komiškiausia, kad paprasto ženklio pagimdyta baimė neleidžia to ženkliui nė išmesti iš sistemos: Katėnas yra priverstas prijungti jį prie savo ženklais virtusio gyvenimo kolekcijos, motyvuodamas tai su pakrikusio proto naivumu: „Tegul ateina Kacų duklė Mira, tegul policija atveda tą ugniagesį, kuris suleido tą žydų šeimą į sandėlį, ir jis dar gal užsikabintų už tų popierielių. Žiūrėkite, sakyti, ponai, čia Pietų Amerika, Pietų Afrika, Ispanija ir Izraelis — visi man lygūs, visi tie popierėliai broliškai sudėti, o mano parašas po pranešimu apie Kacų — liūdnas nesusipratimas“ (66).

Pažymėtina, jog abu vardai — Katėnas ir Kacas — yra tos patios semantinės kilmės („katinas“), todėl abu personažai onomastinės metaforos pagrindu sudaro vieno lygio binarinę opoziciją. Katėnas negali išstumti iš savo likimo savo priešingu ženkliu pažymėto antrinio, kuris, žuvs kaip auka, prisikelia kaip priešas ir teisėjas. Ženklių sistemoje binarinės funkcijos — „baltas ir juodas šunelis“ — keičiasi vietomis. Įdomumo dėlei galima palyginti panašią budelio-aukos santykio transformaciją Antano Skėmos apysakoje „Izaokas“. Joje kardinaliai pakeičiamos dviejų personažų, Gluosnio ir Izaoko,

funkcijos tam, kad būtų išryškintas jų bendras, neskaidomas žmogiškumo pagrindas. Priešybės ir neapykantą kuria struktūralistiniu-dualistiniu principu veikianti ideologinė sąmonė, neigianti sistemoms nepaklūstančias („ikisistemines“) gyvybės ir žmogiškumo vertybes. Laisvė, tas „iracionalumo likutis“ yra žmogaus sugebėjimas nepasiduoti sistemos prievartai. Savo ruožtu kiekviena struktūra, atitrikusi nuo gyvo žmogaus, ima veikti kaip sistema, kurioje užkoduota „dekonstrukcija“, perversijos, naikinimo ir susinaikinimo principas.

Ilgainiui Katėno etikečių kolekcija įgyja vis pilnesnį buvusio ir dabarties gyvenimo vaizdą, joje kaip kafiškame absurdo logikos (kai logika tampa absurdu ir absurdas darosi logiškas) sapne klajoja beveik išprotėjusi personažo mintis:

„Jis pasidžiaugia kiaušinio lukštu, avelėm ir avinėliais plakate, tuo baltu truputį aptukusiu žirgu etiketėje nuo viskės butelio ir kriaušėmis. Žydiška žvaigždė jam prikelia iš numirusių gydytoją Kacą, o tas ant rutulio sėdintis vaikas, rodos, išvirsta į Onutę Čingienę, kuri įpykusi pakeldavo iki spiegoimo suplonėjanti balsą. Ar ne taip vaikai spiegia? Ne, nereikia nei Onutės, nei jų vaiko!“

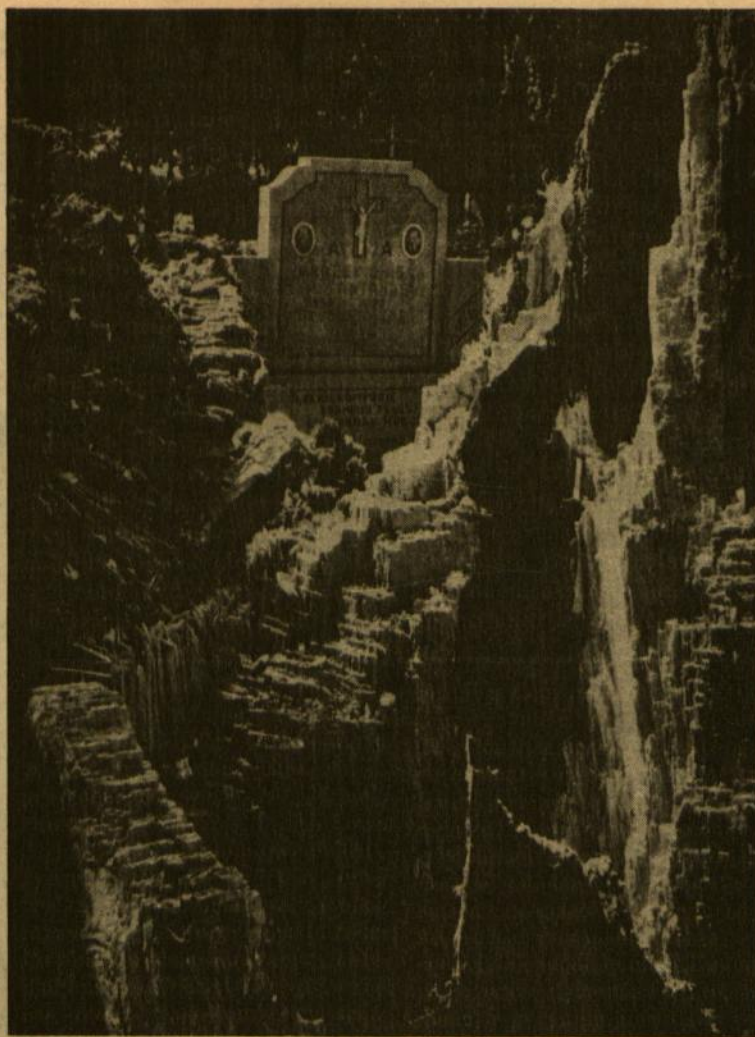
„Anadien jis prie savo rinkinio pridėjo naujų popierielių ir vartydamas ilgiau žiūri į tą, kurį nulupo nuo žuvų konservų dėžutės. Silikė? Ne. Jeigu ir silikė būtų, tai prisiminimai vedė jį tik iki kapitonio Ilgio, su kuriuo jis užsukdavo į 'Romuvos' restoraną. Norėtų jis kaltinti kapitoną, kad atėjo ir išvedė į miestą ir padarė sukilėlių štabo viršininku, bet toks galvojimas tuoju nutruksta. Jeigu ne tas sukilimas, tai Katėno net ir Zabiela nevadintų ponu burmistru“ (119-120).

Akivaizdu, kad personažas nė nesuarošia atgailauti dėl praeities, net priešinasi jos moraliniam nuosprendžiui, todėl praeitis slenka ant jo kaip visuma, nuo kurios negalima nei pabėgti, nei ką nors iš jos išmesti — kiekvienas buvęs įvykis čia neatskiriamai suaugęs su kitais. Grėsmės akivaizdoje jis net parodo savotiško didvyriškumo ir išmonės, kovoja prieš likimo fantomą kaip koks graikų antikiešis tragedijos herojus. Bet jėgos jau senka. „Kad nesusipainiotų, jis viską atskatinėja apgalvojęs, ir daktaras nepajėgė prasisiverbti iki Katėno ligų eigos. Sukiuzo jis ne per dieną, ir vaistai apsvaigina jį tik tam kartui, o kai išgaruoja, atgyja tas tikrasis žmogus, kuris ir šiandien rytą drebančiom rankom vartė iš Vilniaus atėjusio 'Tėvynės balso' puslapius, ieškodamas straipsnio apie save ir su neapykanta prisiminamas Palioti“ (122).

„Megaženklas“ — komunistinių propagandistų akiai jo adregeis užsikabintų už tų popierielių. Žiūrėkite, sakyti, ponai, čia Pietų Amerika, Pietų Afrika, Ispanija ir Izraelis — visi man lygūs, visi tie popierėliai broliškai sudėti, o mano parašas po pranešimu apie Kacų — liūdnas nesusipratimas“ (66).

Pažymėtina, jog abu vardai — Katėnas ir Kacas — yra tos patios semantinės kilmės („katinas“), todėl abu personažai onomastinės metaforos pagrindu sudaro vieno lygio binarinę opoziciją. Katėnas negali išstumti iš savo likimo savo priešingu ženkliu pažymėto antrinio, kuris, žuvs kaip auka, prisikelia kaip priešas ir teisėjas. Ženklių sistemoje binarinės funkcijos — „baltas ir juodas šunelis“ — keičiasi vietomis. Įdomumo dėlei galima palyginti panašią budelio-aukos santykio transformaciją Antano Skėmos apysakoje „Izaokas“. Joje kardinaliai pakeičiamos dviejų personažų, Gluosnio ir Izaoko,

— Koks Kacas?
— Elijas Kacas iš Gulbinų. Taip, aš suprantu, ko jis šypsojosi.
— O aš nieko nesuprantu.
— Pažiūrėk į tą ligoninės išduotą kortelę ir suprasi. Še, pažiūrėk. Kaip daktaro pavardė? Kacienhoras! E. Kacienhoras, apysakoje „Izaokas“. Joje kardinaliai pakeičiamos dviejų personažų, Gluosnio ir Izaoko,

Aleksandras Macijauskas (Kaunas)

Atmintis 23

Iš 23-iosios kasmetinės Lietuvių fotografijos parodos Čikagoje, vyksiančios nuo spalio 28 iki lapkričio 6 dienos Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre.

— Argi panašus?

— Aš tau sakau, kad jis man atrodo pažįstamas. Dabar jau galutinai prapuolau“ (127).

Net ir paskutinis pranešimas iš ano pasaulio atėjo ženkliu popierėliu — gydytojo vizitinės kortelės pavidalu. Nors buvo manytas, jog toji antitezė, išreikšta antagonistiniu personažu, „net ir prisikėlus savęs nebeatpažintų“. Ženklių pagalba atgijęs likimas iškilo visa jėga ir sudavė paskutinį smūgį savo kūrėjui. Širdis nebeatlaikė ir „Jurgis Katėnas baigtas“. Nors jau „buvo miręs ir palaidotas prieš būrį metų“. Gal kartu su Eliją Kacu, o gal dar anksčiau.*

Autoriaus talentas pasireiškia ir tuo, kad jo simbolika bei psichanalitiniai pasąžai nėra literatūriškai paimti iš populiarių teorijų ir įdiegti į kūrinio audinį — jie natūraliai atsiranda iš paprastos detalės, iš proziškos gyvenimo medžiagos ir netikėtai tampa simboliu bei universalia reikšme, užpildo ir organizuoja visą kūrinio sėmantiką. Taip susilydo unikalumas ir visuotinumas. Tokia metaforizacijos procedūra pasižymi spontaniškumu, kai simbolinės konfigūracijos išauga kūrybiniame procese kaip laisvos kūrybos rezultatas, nenumatytas išankstiniuose autorius planuose. Ir antra, čia pasireiškia asociatyvios meninės minties galia, vertikaliai ir horizontaliai supinanti kūrinio elementus prasmingais sėmantiniais ryšiais. Iš laikomos dėmesys ir pagarba detalei, teksto konkretybei, atsisakoma intelektualinio afšavimosi. Tuo Barėno apysaka primena Kobo Abės „Moters smėlynuose“ metodą, kur būtent įvykio ir detalės unikalume slypi nede-

* Jau užbaigęs šį straipsnį, atsitiktinai paėmiau paskaityti vieno Čikagos savaitraščio išskarpą, kurių greitosiomis buvau prisirinkęs prieš grįždamas Lietuvon iš JAV. Tai buvo žinutė apie prancūzų filosofo Louis Althusser pomirtinius memorius. Prisipažinsiu, nustebeino tos žinutės ir Kazimiero Barėno apysakos reikšmių analogijos ir net sintaksiniai bei grafiniai pradžių sutapimai. Palyginkime: „JURGIS KATĖNAS, vargšas, mirė...“; savaitraščio anotacija: „LOUIS ALTHUSSER, žmogus, mirė 1990. Atrodo, jog kaip visuomeninė figūra jis mirė jau prieš 10 metų, kai, nužudęs savo žmoną, buvo paskelbtas nepakaltinamu dėl psichinės būklės ir uždarytas į ligoninę. Althusser, 60-ųjų intelektualinė prancūzų tradicijos žvaigždė, išvystė struktūralistinę marksizmo interpretaciją, giminingą Levi-Straus'o antropologijai ir Lacan'o psichanalitikai. Jo raštai turėjo įtakos maištaujantiems Paryžiaus studentams, taip pat daugeliui teoretinių kairuolių Anglijoje ir JAV [...]“. Tačiau po 1980 metų visi galvo-

monstruojami gilesni pasaulėžiūriniai motyvai. Ir nelyginčiau jos su nuobodoku Albert Camus „Maru“, kuriame, lyg sustabarėjusioje alegorijoje, viskas pajungta aiškiai filosofinei tezei. Pastarąją būtų galima išreikšti dviem trim konstatacinio pobūdžio sakiniiais, ir jie padarytų ne mažiau įtaigos nei visas kelių šimtų puslapių tekstas. Gal atrodys per daug pasakyta, bet rigidiško stiliaus rašytojai, puoselėjantys idėjos autoritarizmą, priešingai plastinio kūrybos tipo menininkams, vienai ar kitiap parodo simpatijas totalitariniams režimams.

Ypač graakščiai asociacijų būdu vieni motyvai koncentriškai perauga į kitus, erdvesnės sėmantikos motyvus, išplėtomai pirmųjų teminėse užuomazgas, novelėje „Mamerto senatvės paguoda“.

Po ekspozicinės kūrinių dalies — išėjės ir peišiją personažas neturi ką veikti, ima skaitinėti namuose knygeles — išnyra pirmas sėmantiškas svarbus momentas, vos pastebimas, bet jau žymintis tam tikrą paralelizmą: „Prisikimins pypkę, jis ir pasiėmė Stasio Santvaro 'Rubajatus' ir pamažėle skaitinėjo, įsisėdęs į minkštasuolį. Skaitinėjo, kai kurias eilutes ar ištisus posmelius dar pakartodamas. 'Kodėl žmogus, kodėl žuvis ir paukštis čia viens kitą eda?' pakartojęs sustojo ir mintimis nuklydo į savo tautiečių santykius“ (155).

Subtiliu humoru nuspalvinta faunos ir tautiečių gyvenimo analogija pati savaime lyg ir nieko nereiškia, įdomesnė šio fragmento prasmė atsiskleidžia hermeneutiškai skaitant šį kūrinių antrą kartą, pamačius sėman-

toje apie jį kaip apie mirusį, ir jo tikroji mirtis atėjo lyg ir pavėlavusi“. Taigi karta, kaip paprastai, bėmasa-žuodamas savo žmonos Helėnės kaklą, staiga jis pastebėjo, kad jį jau negyva“. Tad kai kurie momentai reikšmingai sutampa: dviguba mirtis, buvusi šlovė, struktūralistinė sąmonė, nebejaucianti gyvo žmogaus, aštrios neurozės, manjkalinės depresijos ciklai, pagaliau nusikaltimas ir psichiatrinė ligoninė. Tarp teorijos, meno ir gyvenimo kartais iš tiesų būna stebėtinai mažas skirtumas. O iš Althusser marksizmo liko „apgailėtinus jo gyvenimo spektaklis“. Kitas apžvalgininkas ten pat stebisi „apgaulingų beprotų proto aiškumu, kuriuo jie sugeba daryti didžiulę įtaką kitiems žmonėms“. Ne tik šis filosofas, bet ir Pablo Picasso, Alfred Hitchcock, Robert Frost ir t.t. — „niekinamai vertindavo aplinkinius“. Ar ne keista, kad struktūralizmas gimė Europoje kartu su totalitarinėmis ideologijomis bei režimais? Žr. J. Stevenson, „Dead again“, New City, Chicago, March 31, 1994.

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

valdymo išdava. Bildt rašo, kad trys Baltijos valstybės pasirinko savitus kelius. Estija (labiausiai orientuota į Skandinaviją) pirmauja reformos politikoje, ją vėlasi centrinėje pozicijoje esanti Latvija. Aršiai savarankiška Lietuva apsisprendė kiek lėčiau eiti prie reformų. Visos trys valstybės įstengė sukurti savarankišką pinigų sistemą ir pasiekti makroekonominio stabilumo laipsnį, apie kurį Rusijos reformatoriai dar net ir nesapnuoja. Jos pradėjo patraukti užsienio investicijas ir per stebėtinai trumpą laiką tarpą jos perėjo nuo visiškai priklausymo nuo sovietinės rinkos prie integracijos į globalinę ekonomiką.

Dvi problemos yra rakštys Rusijos ir Baltijos valstybių santykiuose: rusų karinių jėgų atitraukimas ir rusų imigrantų statusas. Rusija daugiausia kariuomenės turėjo Lietuvoje, tačiau ją išvedė pirmiausia — 1993 metų rugpjūtį. Iš Latvijos ir Estijos kariuomenė išvesta tik už metų, šio rugpjūčio gale. Bildt parodo, kaip Rusijos kariuomenės buvimas Estijos ir Latvijos teritorijoje apsunkino šių valstybių ryšių kūrimą. Rusų pasisakymai ir veiksmai tikrai negelbėjo. Neretais atvejais aukšti pareigūnai (įskaitant patį prezidentą Boris Jelciną) pareiškė, kad jie panaudos kariuomenės buvimą išgauti politines nuolaidas rusakalbiams ar kariuomenės pensininkams. Visuomet buvo provokacijos rizika. Štai šįmet sausio mėnesį parašutintinkų divizionai prie Rygos buvė mažiausiai aštuonių valstybių pareiškimai visiškai nesiderina su pagarba Baltijos valstybių nepriklausomybei ir su pagrindiniais tarptautinėmis teisės principais. Vienas iš tų principų yra: svetima kariuomenė negali būti nepriklausomos valstybės teritorijoje be tiesioginio tos valstybės sutikimo. Trejus ilgus metus Baltijos valstybių vadai priėmė šią nepriimtą padėtį, tuo būdu parodydami tolerancijos laipsnį, kuris ne visuomet buvo pilnai Maskvos įvertintas.

Išsprendus kariuomenės išvedimo problemą, dar daugiau dėmesio bus skiriama painiai rusakalbių problemai. Bildt

tinio-kompozicinio asociacijos bei analogijos principo nuoseklų veikimą kūrinio visuomėje.

Štai Mamertas, pamatęs žmoną plūšančią daržę, nesmagiai pasijautė dykavandui.

— „Gal be reikalo, Teresėle, tas žoleles rauni.

— Kaip tai be reikalo? Neruosi, tai apsis visą daržę, ir turėsimė usnųgą.

— Kad, va, poetas sako: „Dėkoju, kad mane nors ta menka žolė sutvėrė“. Vadinasi, augalo sutvėrė, tai turi teisę gyventi.

— Na, ne, ne, — ji jau juokėsi.

— Pienių ir usnių turbūt niekas netėvė, pačios lenda iš žemės.

— Jeigu kitas žolės tvėrė, tai ir tas.

— Na, ne, ne, Mamertai“ (155).

Mamertas mėgina padėti žmonai, kuri „rovė ir piktai kalbėjo, kad tos žolės tokios gajos, kad dobilėliai, kad ramunėlės šitaip kaltusios iš žemės, tai jį būtų patenkinta — tegul auga, tegul žydi. O šitos bjaurybės...“ (155-156).

„Dobilėlių“ ir „ramunėlių“ motyvą atliepia herojaus sąmonėje pasukantis — Barėno kūrybai būdinga diachroninė kompozicija, grįžtančio laiko spirale. Ir šiluma užliejo, atsiminimas, kaip moterys Lietuvoje, eidamos į bažnyčią, įsidėdavo maldaknygėn rūtų šakelę ar kitokį žolynėlį. Ak, kitos, ir sudžiūvodavo knygoje žiedų lapelius ar ištisus žolynus. At-

pažymi, kad Lietuvoje pokario rusų imigrantų buvo tiek mažai, kad valstybė galėjo jiems suteikti automatišką pilietybę. Estija ir Latvija tuo tarpu buvo demografinės okupacijos aukos. Paskutiniai caro imperijos dešimtmečiai Ryga buvo Rusijos trečiasis industrinis centras ir 1905 metų revoliucijos kai kurie svarbūs įvykiai atsitiko kaip tik ten. Tačiau prieš Antrąjį pasaulinį karą rusų mažumos sudarė ne daugiau dešimt nuošimčių visų Estijos ir Latvijos gyventojų. Sovietai vykdė sunkiosios industrijos ir demografinės kaitos politiką —ėjo banga po bangos rusų imigrantų. Narvos miestas, kuriame buvo 95% estų, dabar turi 95% rusų gyventojų. Vietiniai gyventojai buvo tremiami, o iš tremties nebuvo jiems leidžiama grįžti į senas gyvenvietes. Jų vietoje iš Rusijos gilumos buvo atvežami nauji gyventojai. Tai tikrai „etninio valymo“ pavyzdys Baltijoje. Todėl galima suprasti, kodėl estai ir latviai tiek rūpinosi pilietybės klausimais. Rusai imigrantai turi kitokią perspektyvą. Kai jie kūrėsi Estijoje ir Latvijoje, jie nesijautė, kad įsikuria užsienyje. Daugelis jų neturi asmeninės atsakomybės už sovietų veiksmus, kurie įgalino jų įsikūrimą — jie irgi yra sovietinės sistemos aukos. Bildt sako, kad tai yra dalis tragiško palikimo, kuris lieka imperijos subyrėjus, tačiau optimistiškai tikisi, kad laikas veiks integracijos ir susitaikymo labui.

Rusijos vidaus debatuose apie jos užsienio politiką rusų gyventojų „artimajame užsienyje“ klausimas atsidūrė scenos centre. Tarptautinių junginių atstovai, kurie tikrina žmogaus teisių palaikymą Baltijos valstybėse, atlieka svarbų vaidmenį. Jie apskundžia Rusijai naudoti spaudimą Baltijos valstybėms, metant kaltinimus dėl išsigalvotų žmogaus teisių pažeidimų. Pavyzdžiui, prezidentas Jelcin'as G-7 suvažiavime Neapolyje sakė, kad Estijoje vykę grubių žmogaus teisių pažeidimų. Tačiau šį Jelcin'o kaltinimą buvo lengva atremti, cituojant net kelių tarptautinių junginių Estijos padėties įvertinimus. Nepasitiekėjimą rusais grindžia Baltijos buvusių istorija. Du iš trijų Baltijos šalių prezidentų yra tremtinių vaikai, savo vaikystės metus praleidę Sibire.

Europos Sąjunga išpareigojo

siminimais brido vis tolyn“ (156). Prisimena gamtos mokytoją Veršelką, herbariumo rinkimo užduotis. „Tai jis ir pradėjo daržę aikštės skabyti ramūnelės ir dobilėlius ir apžiūrinėti juos“ (156).

Vėl personažo gyvenime suveikia ciklo ar spiralinio pasikartojimo principas: kaip ir vaikystėje, Mamertas vėl ima rinkti herbarijų, net užsisako botanikos knygą iš Lietuvos, kad galėtų surašyti augalų pavadinimus. Kolekcija tai sistema, kur viskas turi būti sutvarkyta, įvardinta.

Knyga ir tautiečiai, žolynėliai ir šventa knyga, augalo įdėjimas į maldaknygę, einant į bažnyčią — visa tai yra laidotuvių kelio sėmantika. Ir štai, įkalbėtas kartą pasakyti prakalbą prie kapo duobės, Mamertas pasidaro nuolatinis tautiečių laidotoju (kapinių „kolekcija“ su varda antkapuose — savotiška herbariumo analogija). Taip personažas pereina į aukštesnio lygio simbolinį ritualinį veiksmą. „Per visas tas Dūdėno užkrautas pareigas atitrūko jis ir nuo savo žolynų rinkinio. Atėjo pavasaris ir vasa- ra. Viskas žaliavo ir žydėjo, o jam atrodė, kad naujų rūšių nematyti“ (159).

Kai gyvenime nebėra nieko naujo, kai tik sąmonė nevalingai kartoja praeities elgseną, žolynų tematiką, gyvybės skleidimasi jau keičia gyvybės grįžimą į žemę, kuris vyksta jau ne žolį, o žmonių pasaulyje, lietuvių bendruomenėje. Nepastebi herojus, kaip palaidoja ir žmoną, ir nebėra su kuo pakalbėti, grįžus į namus.

Estija, Latvija ir Lietuvą eventualiai priimti narėmis. Bildt'ui atrodo, kad Baltijos valstybės priklauso tai pačiai būsimų narių kategorijai kaip Vidurio Europos valstybės. Yra itin svarbus artimas Šiaurės ir Baltijos valstybių bendradarbiavimas. Esminę svarbą turi Junginių Amerikos Valstybių rolė. Prezidento Clinton'o susitikimas su Baltijos valstybių prezidentais Rygoje buvo svarbus žingsnis. Vertas dėmesio faktas, kad JAV prezidentas šias valstybes applanke pirmiau, negu tai padarė Rusijos prezidentas. Prezidento Clinton'o žodžiai prie Laisvės paminklo Rygoje — „Mes stovėsime su jumis, mes jums padėsime, mes būsim partneriai, turime jūsų tautos galėtą būti amžinai laisvos“ — skambės baltų ausyse ateinančiais dešimtmečiais. Rusijos transformacija ir toliau bus netikra bei sunkiai išpranašaujama. Vakarų politiniai sprendimai mažą ką galės įtaigauti Rusijos vidiniame vystymesi. Rusijos ir Baltijos valstybių santykiai yra viena iš tų sričių, kur Vakarų politika gali nulemti, reikalaujama, kad Rusija derintusi prie tarptautinių elgesio normų. Rusija gal nebūtų sutikusi atitraukti savo kariuomenės iš Baltijos valstybių, jei nebūtų buvęs stiprus ir pastovus tarptautinis spaudimas laikytis tarptautinės teisės principų. Čia rolę turėjo atvira ir slaptoji Clinton'o administracijos diplomacija. Bildt mano, kad Clinton'o administracijos pasiekimas Baltijos valstybėse yra vienas iš svarbiausių jos įnašų Europos saugumui ir stabilumui. Baltijos šalys sudaro kritišką išbandymą Rusijos ryšiams su Vakarais.

Pastarųjų dienų įvykiai patvirtina Bildt'o straipsnio argumentą. Prezidento Jelcin'o su prezidentu Clinton'u susitikimo išvakarėse Rusijos slaptoji tarnyba (KGB užsienio skyriaus palikuonė) paskelbė planą atstatyti taip neseniai sugriautą Rusijos imperiją. Dokumentu jau nekalbama apie „artimajį užsienį“, bet apie „bendro gynimosi erdvę“. Siūloma integruoti visas buvusias Sąjungos respublikas, išskyrus Baltijos valstybes. Laikas, o taip pat Vakarų ir pačių baltų pastangos parodydys, ar ir toliau Baltijos valstybės pasiliks neįjungtos į Rusijos integracijos planus.

(a.a.l.)

Kaip Vlodo Šlaito eilėraštyje: „Norėjau /tau parašyti laišką./ bet prisiminiau /kad niekas mirusiems laiškų nerašo“.

Kazimiero Barėno personažai dažnai susiję su laidotuviomis, kapinėmis. Tai jų susitikimo ir prisiminimų vieta, kur galima pamatyti ties retėjantį savųjų būrelį. Bet mirties tematika nuteikia pernelyg niūriai, rašytojo kūryba skleidžia kažkokią stoikišką ramybę, vyrišką rimtį, blaivų susitaikymą su laiko dėsniu. Tik vos juntamas liūdesys ženklinia puslapius, kur rašoma apie neišvengiamą išėjusį iš gyvenimo veidų ir vardų užmarščių.

Gėlių kolekcionavimas, pereinantis į tautiečių laidojimą „Mamerto pagudoje“, ritualiniu tapes kapinių lankymas „Meistre“ ir panašios situacijos — tai lyg mėginimas užkalbėti laiką, bent sąmonėje pakartoti ciklą, prieš išeinant iš čia amžinai.

„Ilgainiui pradėjo ir Albino kijos nebežengti tvarkingai, ir jis įsitaikė lazda. Sunku jau ir autobusa įsiropšti, ir dusulus sustiprėjo, bet penktadienis jam ilgojai vis buvo išiegnė diena, kol susigriebė: ko jis ten važinėja? Paminkluose perskaito pavardes, ir jos nieko Albinui nebesako. Kai kurios pavardės lietuviškos, tiek jis supranta, bet ar tuos žmones buvo jis kada nors sutikęs? Visos pastangos atsiminti nueina niekais“ (226).

Taip baigiasi vieno tremtinio lietuvių kelionė pasaulyje ir laike.

Kazio Šidlausko „Svarstybas“ paskaičius

PETRAS I. JOKUBKA

• Kazys Šidlauskas. SVARSTYBOS VISUOMENINIAIS IR TEISINIAIS KLAUSIMAIS. Straipsnių rinkinys. St. Petersburg, Florida: Leono XIII fondas, 1987. Spaudė Mykolo Morkūno spaustuė Chicago, Illinois. 216 puslapių. Kaina – 6 doleriai. Gaunama ir „Drauge“.

Savo 1987 metais išleistoje knygoje *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais* dr. Kazys Šidlauskas rašo apie visuomeninę veiklą ir politiką. Jis, kaip krikščioniškos ideologijos atstovas, apibrėždamas tos ideologijos esmę, tikslus ir veiklą, remiasi ateitininkijos mokslininkais intelektualais, dažnai cituoja Stasio Šalkauskio, Simo Sužiedėlio ir kkitų mintis. Katalikiškoji akcija dažniausiai yra nukreipta prieš kairiąsias internacionalizmo ir dešiniąsias iškrypęsio nacionalizmo jėgas. Kuomet pastarosios buvo sunaikintos, o kairieji internacionalistai pranyko savaime, katalikiškoji jėga turi būti nukreipta į konstruktyvią veiklą: pavyzdinių šeimų kūrimą ir visuomeninį vadovavimą. Nors ateitininkų organizacija yra nepolitinė, ateitininkija, kaip rašo Šidlauskas, turi turėti savo nuomonę ir politinius klausimus.

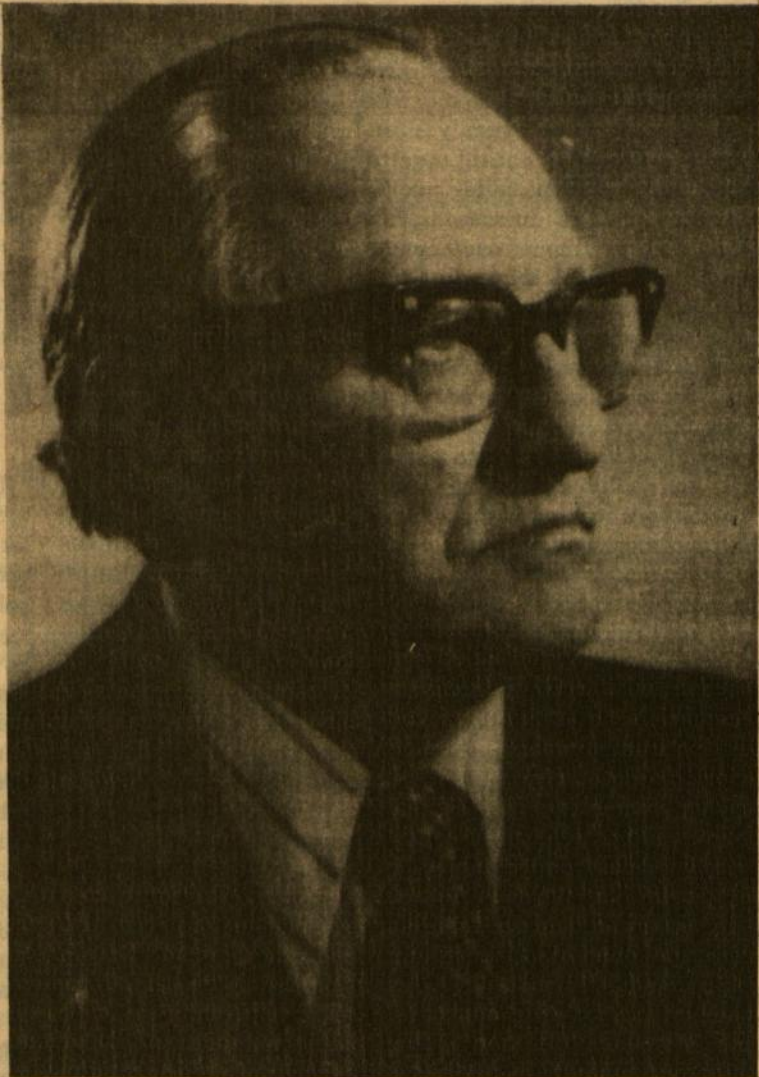
Amerikos universitetai suteikia galbūt žinių studentams, tačiau kreipia daugiau dėmesio į jų lavinimą, moko pačius apsispręsti ir daryti išvadas iš gyvenime patirtų įvykių. Todėl Amerikoje mokslus baigę lietuviai, neturėdami progos gauti žinių iš Lietuvos, nesiorientuoja Lietuvos liečiančiais klausimais. Šidlauskas stengiasi šią intelektinę kuo plačiau šiais klausimais supažindinti.

Kalbėdamas apie demokratines ir marksistines sistemas, autorius teigia, jog buvo norėta, vadovaujantis demokratiniiais principais, įvesti lygybę visose gyvenimo srityse, tačiau ekonominėje srityje to nebuvo pasiekta, nes demokratija skelbė laisvo ūkio principą. Marksistai lygybės principą ekonominėje srityje stengėsi įvesti jėga. Dr. Šidlauskas knygoje siūlo „aukso vidurį“. Jis sako, kad modernios demokratijos sąlygomis, valstybė turėtų kontroliuoti krašto ūkį, o kiekvienas pilietis galėtų prisidėti prie ekonominės politikos reguliavimo.

Kalbėdamas apie demokratiją, Šidlauskas pabrėžia, jog nereikia ignoruoti opozicijos nuomonės. Jei daugumos partija neigia opoziciją, yra einama į vienos partijos diktatūrą, nesvarbu kieno rankose ji bebūtų, konstatuoja autorius.

Nagrinėdamas valdžios galių kompetenciją, jis mano, kad teismas negali būti aukščiau už kongresą, kurio narius renka žmonės, o teisėjai yra skiriami. Kaip tik su šiuo principu prisenkė JAV demokratai. Norėdami apsaugoti kongresą nuo balsuotojų keršto, liberalai nutarė labai opų klausimą – rasinę integraciją – pavesti Aukščiausiam teismui. O teismas nusprendė sumaišyti juodosios ir baltosios rasės mokinius mokykloje; vienos rasės mokinius, kurių yra mokykloje daugiau, vežti į kita mokyklą, kur jų mažiau. Šį klausimą turėjo tvarkyti kongresas, išleisdamas atitinkamą įstatymą.

Skaitant apie konstitucinę teisę, pasireiškia Šidlausko, kaip mokslininko branda, kadangi jis kalba iš esmės, nebandydamas gražbylostės pagalba sukinėtis aplink. Pagal pirmąją Lietuvos konstituciją, rašo autorius, Lietuvos valdymo forma buvo „seimokratijs“, pagal kurią didžiausią galią turėjo Seimas. Mums, kurie pripratę prie Amerikos „prezidentinės“ sistemos, kai daugiausia teisių turi prezidentas, Seimo vyraujantis vaidmuo atrodo neįmanomas dalykas. I

Kazys Šidlauskas

Vaclavo Noreikos nuotrauka

Seimą įeina daug atstovų, tad jiems sunku surasti bendrą sprendimą daugeliu valstybėje iškilusių klausimų. Pagal 1922 metų konstituciją, Lietuvos prezidentas buvo renkamas Seimo, vadinasi jis iš dalies ir priklausė nuo Seimo. Seimas galėjo lengvai išrinkti tokį prezidentą, kuris lengvai pasiduotų jų (Seimo atstovų) įtakai.

Kaip ir daugelis Amerikoje gyvenančių lietuvių politikų, dr. Šidlauskas neigiamai vertina didelį partijų skaičių valstybėje. Valstybės, kurios turi proporcinę rinkimų sistemą, negali to išvengti, nes, jeigu už partijų sąrašą balsuojama visame krašte, per visą valstybę net ir labai nepopuliari partija ar tautinė mažuma gali surinkti pakankamą balsų skaičių ir iškelti į valdžią bent vieną savo atstovą. Norint sumažinti partijų skaičių, autorius siūlo anglosaksų kraštuose vartojamą mažoritarinę rinkimų sistemą, kurioje kiekviena partija pasiūlo tik po vieną kandidatą nedideleje rinkimų apylinkėje. Tokiu būdu mažesnės partijos neturi galimybių iškelti į valdžią savo kandidatą, nes jų nariai yra išsisklaidę daugelyje apylinkių.

Kai kurios Amerikos valstijos reikalauja, kad partija turėtų atitinkamą atstovų skaičių tautinėse konvencijose; kad nauja partija, jei nori būti pripažinta, turi iškelti kandidatus visoms renkamos vietoms, arba visoj sąjungoj ar valstijoje; žiūrint, kuriame vienetė ji siekia pripažinimo. Kad partija galėtų iškelti savo kandidatą, ji turi surinkti nustatytą skaičių parašų.

Dr. Šidlauskas siūlo, kad dabartinėje beatsikuriančioje Lietuvoje būtų įvestas ir administracinis teismas, kurio nepriklausomoje Lietuvoje nebuvo. Administracinis teismas spręstų piliečių bylas, iškeltas prieš valdininkų savivaliavimą.

* * *

Knygos autoriaus vertinimai kai kurių dr. P. Laurinaičio išvėdijimų dėl Smetonos prezidentavimo laiku išleistų konstitucijų teisėtumo yra gana tikslūs. Dr. Laurinaičis Smetonos konstitucijas vadina rimtu darbu ir sako, kad to laiko sutartys, pasirašytos su kitomis valstybėmis, negalioja. Šidlauskas mano, kad jos galioja, nes buvo pasirašytos pagal tuo metu veikiančią konstituciją, paremdamas savo teigimą Anglijos vyriausybės sprendimu,

pagal kurį buvo pripažinta, kad Costa Rica diktatoriaus Tinoco sutartys, teikiančios kitoms valstybėms koncesijas, buvo teisėtos, nes buvo vadovaujamosi tuo metu galiojusia konstitucija. O dr. Laurinaičis teigia, kad Tinoco keliu neina nei tarpautinė, nei amerikiečių teisė.

Jeigu tokių Smetonos sutarčių yra likę, Lietuvos vyriausybės tikriausiai jų laikysis, besivadovaudamos bona fide dvasia, nes tos valstybės Smetonos de facto vyriausybė pasitikėjo. Teisiškai mastant, dabartinė Lietuvos vyriausybė galėtų nesilaikyti tų sutarčių, kurioms reikia Seimo patvirtinimo. Kaip žinoma, Smetona ilgą laiką valdė be Seimo. Smetona galėjo Seimo galias sau pasisavinti, vykdydamas valdžios funkcijas šalies viduje, bet save gerbiančios užsienio valstybės galėjo nepanorėti su Lietuva sudaryti tokių sutarčių, kurias turėjo patvirtinti Seimas. Galbūt dėl to Smetona vėliau sudarė „marionetinį“ Seimą. Net ir tokie kraštininiai diktatoriai, kaip Hitleris ir Stalinas turėjo tokius Seimus.

Svarstydamas Lietuvos prezidentų konstitucines galias, dr. Šidlauskas rašo, kad, pagal 1922 metų konstituciją, prezidentas neturėjo pakankamai galių sėkmingai valdyti kraštą. Trejų metų kadencija yra per trumpa sėkmingai įvykdyti partijos numatytą programą. Be to, prezidentas buvo renkamas Seimo ir nuo Seimo priklausomas.

Pagal 1922 metų konstituciją, prezidentas turėjo teisę paleisti Seimą ir 60 dienų laikotarpiu paskelbti naujus rinkimus. Naujas Seimas vėl turėjo išrinkti prezidentą. Jei partijų atstovai Seime būtų pasikeitę buvęs prezidentas tikriausiai nebūtų buvęs perrinktas, o, paleisdamas Seimą, prezidentas būtų pasirašęs sau mirties nuosprendį. Nėra logiška, kad prezidentas, įgavęs tautos pasitikėjimą, būtų anksčiau laiko Seimo atleistas. Prezidentui susirgus ar mirus, jo pareigas perima ministras pirmininkas. Tokiu būdu valstybės galva galėjo tapti liaudies nerinktas asmuo, kuris toms pareigoms galbūt nėra tinkamas. Dėl šių priežasčių dr. Šidlauskas siūlo, kad prezidentas būtų renkamas tautos, o, jam negalint atlikti savo pareigų, jį pavaduotų Seimo pirmininkas.

Pagal 1922 metų konstituciją, prezidentas skiria ministrą pirmininką, tvirtina jo sudarytą

kabinėtą ir priima kabineto atstatydinimą. Prezidentas skiria ir atleidžia teisėjus, tardytojus, ambasadorius, konsulus ir kitus aukštus valdžios teisėjus, tardytojus, ambasadorius, konsulus ir kitus valdžios pareigūnus. Jis turi teisę dovanoti arba amnestuoti bausmes. Seimas absoliučia atstovų balsų dauguma gali kelti prezidentui baudžiamąją bylą dėl jo tarnybinių nusizengimų. Ministrų kabinetui pasiūlius, prezidentas valstybėje gali įvesti karo stovį. Tokias galias turi visų demokratinė valstybių prezidentai.

Nors 1928 ir 1938 metų konstitucijos yra tarsi pasityčiojimas iš demokratinio režimo, dr. Šidlauskas ir jas trumpai nagrinėja. Jis pastebi, kad Smetona, norėdamas užsitikrinti karininkų palankumą, pagal 1928 metų konstituciją pasiliko sau teisę skirti ir atleisti visų laipsnių karininkus. Prezidentas pasiėmė savo žinion ir sutarčių ratifikavimo teisę. Kaip 1922, taip ir 1928 metų konstitucijose prezidentas galėjo kiekvieną įstatymo projektą gražinti Seimui persvarstymui, ir Seimas tik dviejų trečdalių balsų dauguma galėjo prezidento sprendimą anuliuoti. 1928 metų konstitucija pavedė prezidentui kelti ministrams baudžiamąsias bylas ir tas bylas, kurios reikalauja trijų penktadalių visų Seimo balsų daugumos. O prezidentui iškelti baudžiamąją bylą gali tik Seimas, surinkęs tris ketvirtadalius visų Seimo atstovų balsų.

1938 metų konstitucija eina dar toliau neapibrėžtos diktatūros link. Dr. Šidlauskas pažymi, kad įžangoj, kur kalbama apie konstitucijos atsiradimą, vengiama išsitariti, kas ją parašė. Kaip ir 1928, taip ir 1938 metų konstitucijose visos egzektyvinės ir Seimo valdžios galios yra pavestos prezidentui. Kaip pastebi knygos autorius, tokių galių neturėjo nei Stalinas, nei Hitleris. 1938 metų konstitucija numato tvarkyti net individualių asmenų reikalus. Tuo remiantis, vengiančius darbo, valstybė gali priversti dirbti.

Kadangi Lietuvoje nebuvo Seimo, vakarų demokratinių jėgų ji buvo ignoruojama, todėl, ruošiant 1938 metų konstituciją, buvo galvojama suorganizuoti nors koki Seimą, nes, jei prezidentas paruošė konstituciją ir leido įstatymus, jis pagal savo norą galėjo konstituciją ir keisti, o įstatymų visai neleidžiant, valdyti dekretais.

Pagal 1938 metų konstitucijos 73 straipsnį, Smetona siekė dar geriau save apsaugoti, nes „Respublikos prezidentas negali būti šaukiamas atsakyti, ligi vadovauja valstybei.“ Smetona, ruošdamas konstituciją, turbūt norėjo užtikrinti sau prezidentūrą visam amžiui, nes, vėliau suburtas Seimas galėjo būti bet kada paleistas, o naujo Seimo rinkimams data nebuvo numatyta. Taigi, esant nepalankioms sąlygoms, Smetona galėjo būti neberenkamas į prezidentus. Naujam Seimui buvo pavestas tik įstatymų ruošimo darbas, nes prezidentas pasiliko sau teisę juos tvirtinti ir skelbti.

Dr. Šidlausko nuomone, dabartinei nepriklausomai Lietuvai geriau būtų, jei prezidentas būtų renkamas visos tautos, kad jis nesugaltotų tapti diktatoriumi. Prie jo turėtų dirbti parlamentinė vyriausybė, o prezidento paskirtą ministrų kabinetą ar atskirus ministrus turėtų paskirti ir tvirtinti Seimas. Ministrų kontrolė galėtų būti vykdoma juos kviečiant į Seimą pasiaiškinti dėl neteisėtų veiksmų.

* * *

Šioje knygoje autorius kalba ir apie bendruomenės veikėjus, kurie teigia, kad kultūrinių reikalų negalima atskirti nuo politinių. Šidlauskas pabrėžia, kad senosios kartos lietuviai turėjo panašias partijas, kurios veikė Lietuvoje, jas rėmė ir

Vitalija Bogutaitė IŠ CIKLO „APMĄSTYMAI“

Vitalija Bogutaitė

Jono Kuprio nuotrauka

Antrasis pokalbis su savim

*Turbūt reikia
pusiau išprotėti
kad suprastum
augalų ir medžių kalbą,
kad išskaitytum
žvaigždžių žemėlapius,
kad tavo balti žirgai,
nulekę liepsnų liežuviomis
pasakų pievon,
vaikytus drugelius,
kad tavo plunksna
bėgiotų baltu lapo veidu
ir dainuotų
vaikystėj paliktas dainas.*

*Turbūt reikia palikt
save.
Išsinert kaip gyvatei.
Palikt seną rūbą,
pralaužti naujus
horizontus,
kovoti su vėjo malūnais
ir tapti nauju
Donkichotu.*

* * *

*Jau pavargau.
Pragyvenau daugiau nei
pusę amžiaus
ir tiek mažai išmokau.*

*Tikriausiai reikia
išprotėti kad vėl surastumei
save. Ne tokią
kokią esi,
bet kokią norėtum būti,
Atidaryt vartus.
Paleist visus gyvūnus.
Lai lenda per akis,
ausis,
ir pagaliau per protą.*

*Lai skausmas
išteka arterijom ir
venom kaip lava
iš mano
atminties*

* * *

*Jau pavargau
ir laikas pailsėti.
Nežmoniškai išimylėjau
jūrą.
Jos gelmes ir
nuostabų ošimą.
Sėdžiu pakrantėj
sumerkus kojas į sūrų
ir šaltą vandenį ir
laukiu
kol banga ir
mane
nuplaus.*

* * *

*Šiandien lyja,
Lyja gėlėm,
akmenim ir duona.
Gėlės nuvysta.
Akmenys žydi,
o duona brenda
rugiais.*

* * *

*Turbūt jau reikia
pusiau išprotėti
kad galėtum rašyti
eiles,
tikėti,
pajusti poezijos
galia,
jos kerą –
tą plačią
beribę
audringą jūrą.*

* * *

*Pragyvenau daugiau
nei pusę amžiaus
ir tiek mažai išmokau.
O kaip norėčiau
išmokyti mylėti
jūrą.
Mylėti
amžinai.*

kartu rūpinosi lietuviškomis mokyklomis ir lietuviškosios laikymo. Savo straipsnyje „Kaip žvilgsnis į tikslą aptemdo priemonės“ autorius tiksliai atsako į Broniaus Nainio teigimą, kad demokratija gali apsieiti ir be partijų. Jis pamini, kad Sovietų Sąjungos ir Vokietijos nacių „demokratijoms“ reikėjo turėti bent po vieną partiją.

Straipsnyje „JAV LB visuotinio iliuzijos“ dr. Šidlauskas pritaria Vytauto Volerto minims, kad JAV LB Taryba būtų sudaryta iš apylinkių pirminin-

kų. Galbūt tai ir teisingas šių dviejų intelektualų pasiūlymas. Jei JAV LB Taryba būtų sudaryta iš apylinkių pirmininkų, jie daugiau rūpintųsi apylinkių švietimo reikalais ir gal mažiau kištųsi į politiką, kuria rūpinasi politinis organas – ALTA.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, daugelis dr. Šidlausko straipsnių virto istorine medžiaga, bet moksliniai jo samprotavimai, sprendžiant valstybinius ir visuomeninius klausimus, palieka labai vertingą ir kiekvienam, besidominančiam tais

klausimais, naudingi. Mes nuolat susiduriame su valstybės pagrindiniu įstatymu – konstitucija; žinome, kokias mes, kaip piliečiai, turime konstitucijos duotas teises ir pareigas, kokias teises turi Lietuvos piliečiai ir nepiliečiai, kokius vaidmenis vaidina partijos ir organizacijos, ir ar be jų galima būtų apsieiti. Į visus šiuos klausimus dr. Kazys Šidlauskas sugebėjo trumpai, aiškiai ir moksliškai atsakyti. O kiekvienam, norinčiam šiuos klausimus dar kartą apsvastyti, siūlome perskaityti šią knygą.

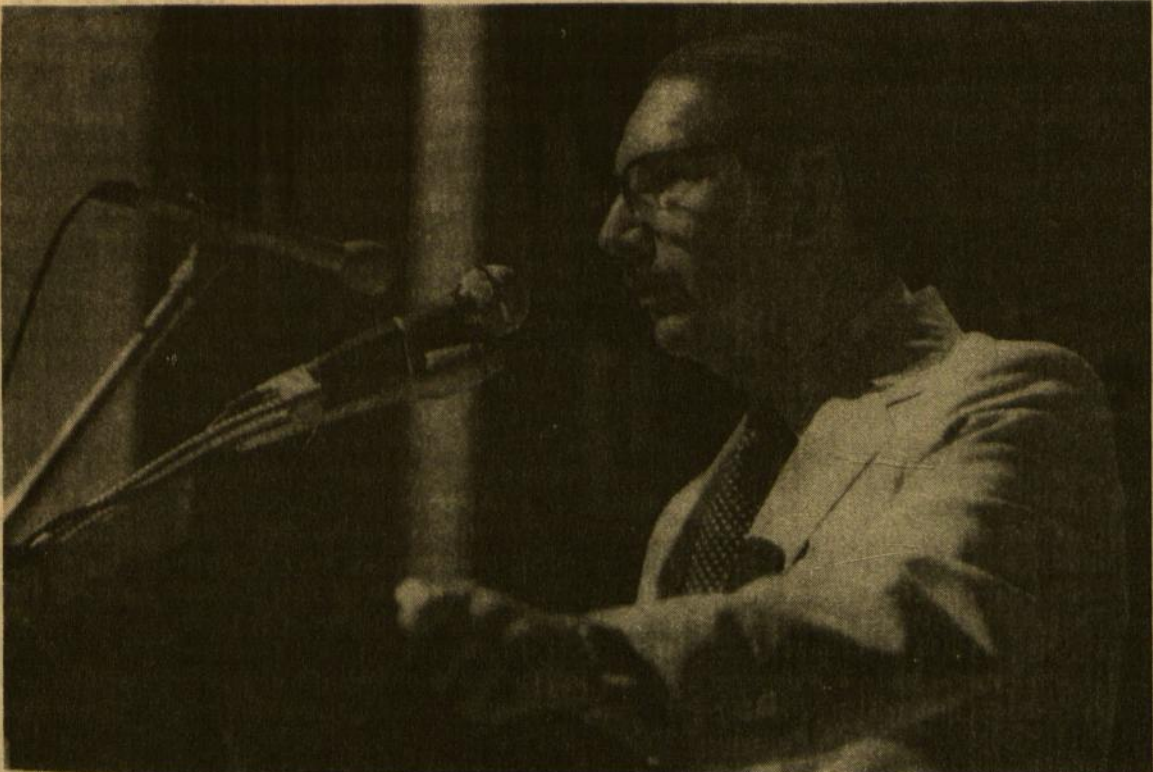
Svarbus Vytauto Vardžio palikimas

JONAS PABEDINSKAS

University of Oklahoma politinių mokslų profesorius dr. Vytautas Vardys, miręs prieš metus, buvo retos kompetencijos ir įžvalgumo mokslininkas. Savo srityje, lietuviuose, jis beveik unikalus, nes turėjo bręstančio žmogaus tiesioginius išgyvenimus tarpkarinėje Nepriklausomoje Lietuvoje, karo ir pokario laikotarpiais Europoje, o vėliau subrendo Amerikoje ir įsijungė į vakarietišką akademinę aplinką. Iš tokios jo perspektyvos kilo daug tikslų pastabų dėl buvusios, dabartinės ir būsimos politinės padėties Lietuvoje.

Paskutiniai jo pasisakymai buvo JAV Lietuvių Bendruomenės suruoštoje konferencijoje Detroit'e 1993 metų birželio mėnesį — pavadinti „Lietuvos politinė kultūra ir laiko reikavimai“, jie buvo išspausdinti *laisvę* žurnale (1993 Nr. 116). Ieškodami atsakymų į savo klausimus dėl esamos politinės padėties Lietuvoje ir, tuo remiantis, tinkamos ekonominės tvarkos šalyje, daugeliu atveju galime rasti išmintingas kryptis atsakymams šitose labai sutrauktose jo mintyse. Jaučiama, kad jis nekritikuoja, o analizuoja. Nepamokslauja, o informuoja.

Iš pat pradžių dr. Vardys teigia, kad krašto pažanga ir saugumas „neįmanomas be demokr. iškai organizuotos ir disciplinuotos politinės santvarkos. Toji tačiau negalima be ją išlaikančios ir ją maitinančios atitinkamos politinės kultūros... valstybinė santvarka ir politinė sistema glaudžiai rišasi su piliečių ir visuomenės charakteriu“.

Vytautas Vardys (1924-1993)

Jono Kuprio nuotrauka

„Dabartinė Lietuvos politinė kultūra didelė dalimi yra sovietų civilizacijos paveldas“. Bet tas dar ne visai mūsų politinę padėtį paaiškina, nes „Lietuvos politinė kultūra pradėjo vystytis dar nepriklausomybės metais. „Vienas jos bruožų buvo tai, kad ji rėmėsi „egalitarine demokratijos samprata, išmokta iš Vakarų, bet praktikuota Rusijos pavyzdžiu — be kompromiso ir pakantumo tradicijos“. Atrodo, kad į dabartinę politinę areną atsinešti iš Rytų papročiai apsunkina įvairių problemų sprendimą demokratišku procesu. Toks nusiteikimas kenkia tarpgrupiniam bendradar-

biavimui. Kartais net izoliuoja ministerijas nuo realybės, nuo žmonių. Pasirodę, lyg „valdantys ar valdžios siekiantys žmonės turi būti apsaugoti nuo tiesos“. Būna atveju, kai teigiama, kad „valdžios reikia atsiklausti, ar galima ją kritikuoti“.

Vardys pažymi, jog politinė diferenciacija Lietuvoje nebėra tikra prasme pasaulėžiūrinė, paremta religiniais ar mesianiškos ideologijos principais. Dabar veikia kitokie apsisprendimai, kas dažnai veda į grupinį konfliktą dėl valdžios vietų ir ekonominių privilegijų. Laukiama pasisakymų ir nurodymų iš centrinės valdžios, kas labai atsiliepia į

ekonominės transformacijos galimybes. Stagnacija tęsiasi dėl nenoro prisiimti atsakomybės.

Grįžti tačiau į senąją Lietuvą yra neįmanoma, nes Lietuva yra radikaliai pasikeitusi. Pusšimtis metų radikalioje komunistinėje sistemoje pakeitė poros generacijų politinę kultūrą ir nusistatė ekonomines transformacijos laikus. [...] Užvis labiausiai politiniam procesui kenkia buvusių komunistų ir antikomunistų kovos sindromas. To konflikto esmė yra nenoras bei sunkumai tiesiai ir atvirai pažvelgti į praeitį ir ją įvertinti. Lietuvoje sakoma, kad tai supriešina žmones. Iš tikrųjų tai, kaip ponacinės Vokietijos metais, reikia pasverti istoriją, kad iš jos šiandien būtų galima pasimokyti

[...] Lietuvoje tik dalis istorinės kovos buvo tarp komunistų ir antikomunistų; kita dalis tos kovos vyko jau komunistų domiuojamoje visuomenėje, bandant išlaikyti lietuvišką identitetą ar kurti lietuvišką kultūrą“.

Tarp Lietuvos gyventojų vyksta susvetimėjimas politikai dažnai dėl ekonomijos persipynimo su politinės kultūros nuostatomis. „Politinis elgesys yra sąlygotas asmeninio pasipelnymo. Iš tiesų nėra nieko blogo ekonomijos ir politikos ryšyje, tačiau Lietuvos sąlygomis ekonominės privilegijos perkamos politiniais sprendimais. [...] Dabar valdo senieji vadovai, atėję iš nomenklatūrinės sistemos, kurioje dominavo ne laisvas politinis apsisprendimas ar rinka, bet privilegija — tiesiog mafjiškai intensyvus lojalumas asmeninės gerovės ir statuso patenkinimui“. Susidaro sąlygos susisluoksniuoti elitinei, nuo tautos atitrūkusiai, ekonominių išnaudotojų klasei, dėl to stumiant kraštą į neteisingos valstybės kūrimą. „Valstybė be teisingumo, kaip šv. Augustinas yra sakęs, yra tik plėšikų gauja“.

„Politinės kultūros normaliam išsivystymui kenkia ir iš praeities paveldėta tradicija virtusi inercija, kad centrinė valdžia viską turi tvarkyti ir kad privatus interesas neturi jokio pirmumo prieš valdiškąjį. Tai ypač skaudžiai kraštui atsiliepia ekonominės transformacijos laikais. [...] Užvis labiausiai politiniam procesui kenkia buvusių komunistų ir antikomunistų kovos sindromas. To konflikto esmė yra nenoras bei sunkumai tiesiai ir atvirai pažvelgti į praeitį ir ją įvertinti. Lietuvoje sakoma, kad tai supriešina žmones. Iš tikrųjų tai, kaip ponacinės Vokietijos metais, reikia pasverti istoriją, kad iš jos šiandien būtų galima pasimokyti

„[...] Lietuvoje tik dalis istorinės kovos buvo tarp komunistų ir antikomunistų; kita dalis tos kovos vyko jau komunistų domiuojamoje visuomenėje, bandant išlaikyti lietuvišką identitetą ar kurti lietuvišką kultūrą“.

Tarp Lietuvos gyventojų vyksta susvetimėjimas politikai dažnai dėl ekonomijos persipynimo su politinės kultūros nuostatomis. „Politinis elgesys yra sąlygotas asmeninio pasipelnymo. Iš tiesų nėra nieko blogo ekonomijos ir politikos ryšyje, tačiau Lietuvos sąlygomis ekonominės privilegijos perkamos politiniais sprendimais. [...] Dabar valdo senieji vadovai, atėję iš nomenklatūrinės sistemos, kurioje dominavo ne laisvas politinis apsisprendimas ar rinka, bet privilegija — tiesiog mafjiškai intensyvus lojalumas asmeninės gerovės ir statuso patenkinimui“. Susidaro sąlygos susisluoksniuoti elitinei, nuo tautos atitrūkusiai, ekonominių išnaudotojų klasei, dėl to stumiant kraštą į neteisingos valstybės kūrimą. „Valstybė be teisingumo, kaip šv. Augustinas yra sakęs, yra tik plėšikų gauja“.

Nepaisant šios kritikos, Vardys mato ir prosvaites optimizmui bei viltį. Pavojaus metu pasirodo susiklausymas. Politikus jungia tam tikro susiklausymo ir elgesio normos. „Kovojančios grupės aiškiai pajuto gyvybinį interesą sudaryti demokratinį valstybinį rėmą politiniam procesui vykdyti [...]“. Politinės grupės sutaria dviem labai svarbiais valstybinės filosofijos klausimais: dėl valdžios vaidmens ekonomikoje ir dėl Bažnyčios — valstybės ar pasaulėžiūros ir valstybės santykių. Pirmuoju atveju, jos priklauso daugmaž socialistinei tradicijai. [...] Sutariama, koks yra visuomenėje religijos vaidmuo,

koks jis mokykloje ir tt. Atminkime, kad priešingumai ir konfrontacijos šiais klausimais trukdė ir stabdė Lietuvos vystymąsi tarpkariniu laikotarpiu. Tie skirtumai buvo panaudoti ir okupantų, ir jų kolaborantų. Dabar to jau nėra, sutarimas pasiektas. Ko dar reikia ateities politiniam procesui — tai nuostatų, kuriomis greičiau ir tikslingiau būtų galima išvystyti produktyvumą ir asmenines ekonomines iniciatyvas, kartu garantuojant darbininkui ir kaimui socialinį pagalbą ir paramos tinklą. Čia bus politinės kovos laukas, kaip jis ir turi būti“.

* * *

Tai pastabos asmens, kuris turėjo galimybę stebėti iš arti ne tik Amerikos viešąjį gyvenimą, betarpiškai analizuoti Europos politiką, bet ir dešimtmečiais, savo akademiniam darbe, sekti Sovietijos veiklą. Savo nuosakiais pasisakymais, kalbėdamas apie aišią politinių ir ekonominių pamatinių klausimų, jis atskleidė ir mūsų trūkumus, ir galimybes tobulėti. Jo žvilgsnis į mūsų politinius įvykius, tiek praėjusius, tiek dabartinius, nėra „suamerikoniškus“ arba „surusėjusius“ didžiataučių gerbėjo. Antra vertus, jis nebuvo provinciškai sovietistas, daug ką be reikalo mūsų pateisinęs. Nepasidavė ir pigiai pagundai perdėti kaltinti žmones, veikusių tautos naudai okupacijų metais, kurie turėjo dirbti tuometinėje sistemoje, tuometinės ideologijos apsupti. Pasigendama jo svarios minties inaso. Pavyzdžiui, kada ateis laikas rimtai pažūrėti į kelias generacijas buvusių kompartijos narių paslauga ar žala tautai, labai reikės jo išminties. Pasigėsime Vytauto Vardžio ir dėl daug kitų priežasčių.

Vytautas Volertas

Būk geras...

Nors abu retkarčiais susikopodavo gana irzlūs žodžiais, bet išsigtinti bičiulystės, bent juos pažinojusiu ar akyste, negalėjo. Ilgai laikėsi drauge, abu nuomavo vieną butą, o kai kas net akimis dėl jų pavartydavo — ką žinai, ganta prikūria įvairiausių išdaigų, tai gal ir juos, kaip čia tarus, riša koks nenormalumas... Ši mįslė sukirbėdavo ne vienoje bičiuliškoje galvoje. Todėl ir turime draugus, kad būtų kam negaluoti dėl mūsų gyvenimo paslapčių.

Jeronimas atstovavo abiejų protui, o Balys turėjo pareigą tvarkyti šitos dvejetainės sausumą. Gal truputį perdėtai išsitaro. Jeronimas nesugalvojo nieko ryškiai protoingo, o Balys neįsikišė jokių kvailysčių. Pirmasis buvo žemas, tylus, paniūres ir gal kiek piktokas, todėl sudarydavo rimto jaunuolio įspūdį.

— Tylai, bet vėlnia galvoja, — išsitaravo pažįstami įprastu posakiu. — Net kakta brąška, jei į vieną tašką įsistebeilija.

Jeronimas negalvodavo nieko ypatingo, o tylėdavo todėl, kad neturėdavo ką sakyti. Jam atrodydavo, kad veltui žiopioti neverta. Gal net pikta dvasia tinginio pavidalu buvo jį užgožusi, nes be reikalo ir pirštų nejudindavo. Todėl jie buvo stori ir buki.

Balys taip pat atrodė normalus, kai jie likdavo tik dviese. Bet jei atsirasdavo bent vienas pašalinis, jis vos ne iš proto krausdydavosi.

— Šyptelėjau mergaitei, o ji man liežuvį iškišo... Eke ke ke, ke ke... — pasakodavo apie save ir garsiai juokdavosi. — Štai koks aš žavingas, ka, ka, ke, ke. Kodėl tavo liežuvis mėlynas, paklausiau ir nugąsdinau gražuolę... Ka ka ka! Ūuu, ke, ka...

Tokį įvairų juoką, kokį Balys sugebėdavo kurti, gal tik už pinigų teatre galėjai išgirsti. Ir kikendavo, ir striubaudavo, ir dūduodavo, ir gargaliuodavo. Be to, visu kūnu purtydavosi, o reti dantys sugadindavo jo vaizdą. Šiaip jis buvo gražus vyras, beveik idealios architektūros: aukštas, laibas, tankių ir šviesių plaukų. Tik dantys užnešė tikrus grėblius.

— Būtų šis tas, tačiau iš jo negirdėjau jokio rimto žodžio, — buvo tarpe rūpestingomis mintimis dalindavosi merginos. — Gal nenori, gal nemoka galvoti. Tikras barškalas.

Šis nenoras ar nemokšiškas turėjo teigiamybių. Jaunimo susibūrimuose Balys buvo laukiamas svečias. Jo dyki pasakojimai ir gaivalingas, traškus juokas inėdavo gyvumo.

— Puskvaišis, — dažnai pagalvodavo Jero-

nimas, nuošaly sėdįs ir šiek tiek erzinas pavydo. — Koks pasakojas, tokie ir juokiasi. Kitąkart jo vietoje asilą atsivesiu. Bus dar linksmiau.

Nei Balys, nei su juo besikvatoja kvaili nebuvo. Jeronimas tai suvokė. Juk pažinojo ir Balį, ir visus kitus pamaivas. Tačiau savo viduje reikalavo, kad draugijoje susibėgusiems vėta ir kiek rimčiau pakalbėti. Tada ir jis būtų pilnateisus dalyvis. O dabar tik sėdėk surūgęs, klausykitis grėbliadancio spieгимų ke, ke, ke ir tylėk.

Buvo dar viena nesuprantama žymė, Balį išskyrusi iš draugu — skubėjimas namo. Pobūvį prisijuokęs ir kitus prijuokinęs, štai nelauktai pareikš:

— Turiu eiti!

Dalyviai nustebs ir pakels šurmuli, ypač moteriškoji giminė, kažkodėl viešumoje juokus mėgstanti, o namuose daugiau surūgstanti:

— Tik susirinkom, nespausime apšilti, o tu bėgi! Turiu eiti, turiu eiti... Ku turi eiti? Ne ūkininkas esi, gyvulių šerti nereikia.

— Būk draugas, Baly... Susigalvojai kažkokią nesamoneį ir leki, — kiti net pykdavo, bet linksmuolis nepasiduodavo ir dingdavo.

Jeronimas nesiteiraudavo, kokie reikalai Balį stumdavo pro duris. Sau neprisipažindamas, džiaugdavosi — dabar bus matomas ir jis. Iš tikrųjų Balio dingimas pobūvius pasukdavo kita linkme. Apie jį stovėjus ir besikvatojusi kupeta suirdavo ir iškrikdavo. Aprimdavo žvengimas, atsiradusių ramybę užliedavo muzika, įsikverbavo ir drąsiai jausdavosi intymumas. Taip vykdavo kiekvieną kartą, kur tik pasirodydavo šis keistas dvejetukas. O jie eidavo tik abu! Jei Balį kalbindavo kokie Jeronimui nepažįstami žmonės, jis būtinai įpiršdavo ir savo draugą. Lygiai taip pat elgdavosi Jeronimas. Todėl gal ir buvo pagrindo žmonių įtarinėjimams:

— Nežinau, kaip ten su jais yra...

Nieką ten nebuvo. Tik bendra pastogė ir toje pastogėje prišvinkęs oras. O savo draugo bėgiojimo iš pobūvių ir Jeronimas negalėjo išsiaiškinti. Grįžęs vėlai jau pavargęs, gal net truputėlį įkaitęs ir persilinksminęs, nesistebėdavo Balį radęs lovoje. Lai miega kranklys, kad tik nepradėtų per miegus kikenti.

Bet vienąkart ir Jeronimas kažko užsiožiavo. Jo ankstyvo grįžimo priežasčiai šiandien yra nežinoma, o anie laikai jau nepasiekiami, kad būtų galima patikrinti. Taigi Jeronimas anksti grįžo namo ir labai nustebo draugą užtikęs prie pianino sėdintį ir skambinantį. Net kaklaraiščio nebuvo nusiėmęs, o marškinių rankogaliai painiojosi už klavišų. Kaip išsijusęs išėjo, taip ir dabar sėdėjo. Štai dar kas Jeronimą erzino — Balys mėgo ir mokėjo puoš-

tis, turėjo gražų balsą, žinojo daug populiarių arijų, gerai skambino pianinu. Juk buvo konservatorijos studentas.

— Maniau, kad reikalų turėjai, todėl anksti išbėgai, — pasišaipė Jeronimas. — Kas atsitiko?

— Pradėjo galvą skaudėti, — toks paprastas buvo Balio pasiaiškinimas.

— Nuo ko?

— Nežinau. Smilkinuose ir dabar tvinkčioja.

— Kai išbėgi, kiekvieną kartą taip būna?

— Ne, tik šį vakarą.

Jeronimui niekadous nerūpėjo sužinoti, kodėl ir kur Balys skuba. Bet kai žmogui galvą skauda, kai smilkinuose tvinkčioja, reikia pasiteirauti. Dar kokia negera liga užkrės!

— Kaip tvinkčioja? Kūjais muša, ar tik plaktukais barškina?

Balys nustojo skambinti ir piktai pasižiūrėjo Jeronimui į akis. Abi jo rankos ir dabar išlėjos ant klaviatūros.

— Jei tvinkčioja, tai kaip tvinkčioja? Negalima paklausti? — Jeronimas nedavė draugui ramybės.

— Kai tik pažiūriu į tave, taip ir pliekia kuolu į pakaušį!

Tai nežiūrė! Tavo žvairo akys man sveikatą gadina, — Jeronimas prisiminė dar vieną, mažai pastebimą, Balio minusą. — O kai pasiklausau tavo arklisko žvengimo, turiu skubėti į tualetą.

Panašių dialogų kasdieniniais reikalais dažnokai pasitaikydavo, tačiau šis nebuvo kasdieniškas, paprastas — jis kilo dėl tvinkčiojimo smilkinuose. O tarp bičiulių ir šeimos kibirkštėlės įsikelia neprašytos. Juk tikrasis gyvenimas yra dūmų ir kibirkščių maišalas, lyg į sėnos fabriko kamina žiūrėtum. Pasipila žiežirbos, verčiasi pilki volai, krinta suodžiai. O kai sustoja produkcija, švilpukas išleidžia paskutinį garą.

Balys pailsino ant klaviatūros baltutėlius rankogalius, padūsavo kiek ir vėl ėmė skambinti. Jeronimas tuo metu nusirengė, tačiau lovon neskubėjo. Gal susikirtimas jam nedavė ramybės.

— Kažkur turiu užkisęs vaistų nuo galvos skaudėjimo. Paieškosiu, gal padės.

Pianinas vėl nutilo. Gal Balį paveikė draugo rūpestis jo sveikata po kalavijų sukryžavimo. Giliai atsidusęs atsigrėžė ir paaiškino:

— Vaistai galvos neužpildys. Ją man skauda nuo tuštumo.

— Kaip tai?

— Tuščia galva, todėl ir užauja vėjai.

— Tuščia galva, tai dabar...

— Tokia visada buvo.

— Ką tu kalbi...

— Galiu ir nekalbėti. Bet apie save geriau žinau už pašalinius.

— Šiandien tau kažkas pasidarė. Širšė įkando?

— Blusa. Ji nuo manęs nesitraukia ir savo čiauptu bado kasdien. Greitai krauju neliks.

— Nepink pasakėlių. Nori vaistų ar nenori?

— Sakiau, vaistai nepadės. Visi jūs galite be pastangų bendrauti, o man reikia tapti klounu.

— Apie kokį bendravimą kalbi? Jei kur nueiname, tu staiga pasidarai dėmesio centru. Kokio bendravimo nori? Kad bėgi anksti laukan, tavo kaltė.

— Sakiau, kad mano galvoje užauja vėjai. Jie išpučia mane laukan. Jeronimai, Jeronimai... Gerai žinai, kad rimtam pokalby esu niekas, nulis. Visiškas nulis! Todėl nenoriu, kad kas nors protingiau prakalbėtų. Idiotu, juokduriu tampo, o kai išžarstau visas kvailys tes, bėgu namo. Bijau parodyti tikrą veidą, kuriame nėra spalvos ir minties. Esi, Jeronimai, mano draugas, bet mudu nesame draugai. Su šmėkla bendrauti tau netinka. O aš tik šmėkla.

— Tikrai esi ligois, rimtas. Bandyk tuos mano vaistus.

— Duok kiek turi, visus duok. Tik ne nuo galvos skaudėjimo. Duok tokių, kurie tuštumas užpildo. Juk plūduriuoju kaip kūdron įmestas sviedinys. Nei skęstu, nei galiu į krantą išriedėti.

— Žinai ką, Baly? Einam gulti. Išsimiegojęs blaiviau galvos. Nauja diena atneš naujas kalbas.

— Praėjo daug naujų dienų. Vis naujos ir naujos, viena po kitos. Ir kas? Buvau vaikas, žaidžiau kvadrata, nemokėjau sviedinio gaudyti, berniukai manęs nepageidavo. Žaidžiau muštuka, bandžiau stalo tenisą, futbolą, niekur netikau. Supyniau kelis eilėraščius, juos matę pasijuokė. Tik kvailių pasidares žmonės įtinku. Tvinkčioja smilkinuose, atsiprašau...

* * *

Po šio Jeronimą stipriai nustebinusio pokalbio santykiai atvėso. Balys kažkodėl užsiklėndė, net pobūvėliuose rodydavosi gana retai. Gal gailėjosi Jeronimui savo paslaptį pradengęs. Greitai jie abu visiškai išsiskyrė, nes Jeronimą be jokio pasipriešinimo okupavo jauna moteris, graži ir gera. Jaunos moterys visos yra geros ir gražios. Juk grožis su gerumu — laikina tolumų kūryba. Kai autorius, tos mėlynos ir nekalto tolumos, pasitraukia, kai

ju kūryba tampa arčiau pažįstama, pradeda įsiterpti žodelis „beveik“ — tada visos moterys tik beveik gražios, tik beveik geros.

Jau minėta, kad gyvenimas pulsavo kaip seno fabriko kaminas. Krito suodžiai ant svajonių, ant vilčių, ant kasdienos vargo, jį visai sujuodindami. Nusivertė metai kaip grumstai vagoje. Atėjo laikai, kai jų draugijoje jau niekas nedainavo, nes pristigdavo kvapo, nešoko, tik lazdelėmis ramstėsi, nesiglaustė, dangstydamiesi muzikos ir šviesos šešėliais. Nereikėjo juokų, seniai, seniai pamiršo Balį. O draugų geriausi vaikai, įvertindami geriausius tėvus, jau žiūrinėjo savo gimdytojams ramų prieglaudą ar net iš anksto derėjosi su architektais dėl paminklų.

Iš jų visų tik Jeronimas prie šventinių sveikinimų Baliiui prirašydavo ir kelis bereikšmius žodžius. Viengungiu likęs bičiulis atsakydavo tuo pačiu. Du ar tris kartus jie net buvo netyčiomis susitikę. Balys juokdarystės amato ir senatvėje nebuvo atsisądėjęs. Anksčiau, kai tik dviese būdavo, jis nekvaliiodavo, o šiuos kartus maivėsi ir prie jaunystės draugą. Juo toliau, tuo blogiau, pagalvojo Jeronimas. Tačiau grėbliadancių jau nebuvo. Tarp raukšlėmis išmargintų lūpų blizgėjo didoki ir tobulai gražūs dantys. Net buvo pavydu į juos žiūrėti. Ir truputėlį nepatogu.

Pora kartų per kelis dešimtmečius... Tik tiek tarp gavios jaunystės ir blogos žinios...

Ta bloga žinia pasiekė kažkokiais aplinkiniais keliais. Nebuvo net galima pasakyti, kokie tie keliai.

Geso Balio žiburiai, paskutiniai žiburėliai. Ligoninė neturėjo kur jo išstumti, tad laikė ir kasdien patikrindavo — gal jau atvesęs. Jeronimas, bičiulis, vyko jo aplankyti.

— Būk geras, išieki... — vos girdimai prabilo jį pažinęs Balys.

— Noriu tau palengvinti, ar tiek nesupranti? — nustebo Jeronimas. — Gal kur kitur perkelsiu?

— Ir nereikia, ir neįmanoma.

— Kalbantis gal skausmą užsimirši.

— Skaumas yra privatus dalykas, juo nesidalinama. Tai ne meilė, kurios vienumoje niekas nepakelia.

— Ar ne juokauti bandai?

— Juokauju? Juokų gyvenime nėra. Pasiilgau taikos ir jį artėja. Mirtis yra tobula taika. Išieki, Jeronimai, prašau!

— Kodėl toks...

— Buvau vienas ir keliauti noriu vienas. Visa žmonija yra vieniša erdvėje. Eik, Jeronimai... Būk geras... Juokų gyvenime nėra. Neiškęntes pradėsiu kvailioti, o per šį slenkstį nenoriu žengti klouno veidu.

Jeronimas išėjo, bičiuliui palikęs taiką.